

Ein deutscher Roman über Karl IV. vom Olmützer Autor Franz Spunda

Im Karls-Jahr 2016 will der Beitrag an einen, sowohl im tschechischen als auch im deutschen akademischen und Leser-Milieu, vergessenen Roman des Olmützer deutschen Dichters Franz Spunda erinnern. Seine historische Roman-Biographie Karl IV., *Der Herr vom Hradschin*, herausgegeben 1942 im Protektorat Böhmen und Mähren, zeigt Karl IV. erwartungsgemäß in einem etwas anderen Licht, als es die tschechische, häufig adorative Geschichtsschreibung und Belletristik tat und tut. Der klassisch erzählte Roman enthält freilich Spuren der Zeit, in der er entstanden ist, trotzdem – und das geht hoffentlich aus der Analyse und Interpretation hervor – scheint er gegen den Geist der Hitler-Zeit geschrieben zu sein.

Schlüsselwörter: Franz Spunda, *Der Herr vom Hradschin*, Protektorat Böhmen und Mähren, Karl IV.

prof. PhDr. Ingeborg Fialová, Dr.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Kateřinská 653/17
779 00 Olomouc
ingeborg.fialova@upol.cz

ROMÁN O KARLU IV. Z PERA OLOMOUCKÉHO AUTORA FRANZE SPUNDY

INGEBORG FIALOVÁ

Karel IV (1316–1378), římský císař a český král nazývaný „otcem vlasti“, jedna z nejvýraznějších osobností českých dějin, která – zdá se – v historii zanechala jen pozitivní stopu, je dodnes v Čechách tak populární, že ho dokonce televizní ankety volí „největším Čechem“. „Karlovský rok“ 2016 přinesl množství karlovských aktivit, řady publikací vědeckých i beletristických, mediálních počinů, filmů hraných i „dokumentárních“, televizních soutěží a debat, divadelních představení a koncertů, školních akademií, výstav a nakonec i slavnostních průvodů s ohňostroji. Nedá mi to, abych poukazem na román olomouckého rodáka Franze Spundy (1890–1963) *Der Herr von Hradschin / Pán z Hradčan* z roku 1942 do této celonárodní debaty nepřispěla poněkud kontroverzním pohledem na Karlovo „češství“.

Vzdělání historikové samozřejmě vědí, že mluvit o „Čechu“ Karlovi IV. a obecně o „českém národě“, národnostních charakteristikách, národnostním citění či činění v dobách ještě před formulací této identifikační strategie (tedy před koncem 18. století) je problematické. Současně ale vědí, že přiřazování národnostních charakteristik „ex post“, přidávání národnostního náboje velkým historickým příběhům a postavám bylo a je oblíbenou metodou „beletrizace“, ideologizace a mytologizace dějin, která fungovala už v začátcích éry národnostního myšlení, v Čechách tedy zhruba od druhé fáze¹ českého národního obrození, pak zesíleně v letech budování socialismu a která funguje dodnes. Promotoři českého národního obrození se – inspirováni k tomu z Německa Herderem, Arndtem, Fichtem, Körnerem, Heglem a mnoha dalšími teoretiky i „praktiky“ nacionalismu, právě se zrodilší, nové, dynamické ideologie, která zanedlouho zachvátila celou Evropu – obraceli k dějinám české země a vybírali z nich velké postavy, mytologické, legendární i historické, které mohly sloužit jako předobrazy, předchůdce, praotcové a pramatky dnešního, tehdy se právě formujícího českého národa, který se tedy chápe – přesně v intencích Herdrova pojetí národa – jako dědic této velké historie. Méně už se ví (chce vědět – protože i cílené zapomínání je součástí mytologizace dějin) o tom, že české dějiny sloužily jako nejoblíbenější a nejčastěji používaný námět také německy píšícím autorům z Čech a Moravy: Libuše, Přemysl, Krok, Vlasta a její dívky, svatý Václav a svatá Ludmila, Oldřich a Božena, Přemysl Otakar II. a nakonec i Karel IV., Jan Hus a Jan Žižka se ve stejné frekvenci jako u známých českých obrozenců objevují i u jejich německy píšících současníků (a mnohdy přátel) Karla Egona Eberta, Uffa Horna, Ludwiga Augusta Frankla, Adolfa

/1/ Třífázový model českého národního obrození přejímám od Miroslava Hrocha (1999).

Gerleho, Willibalda Schiesslera, Alfreda Meißnera, Moritze Hartmanna, Franze von Canavala, Johanna Schöna, Thomase Breye, Goerga Ohma-Januschowského, Johannika Ratзера, Josepha C. von Wiesera a mnoha desítek dalších, dnes většinou úplně zapomenutých, německy píšících romantiků a postromantiků z Čech a Moravy. Tak vysoká četnost motivů z českých dějin se dá vysvětlit a vysvětluje (srov. např. Václavek 2000) jediné snahou německých autorů z Čech a Moravy deklarovat „české“ dějiny jako společné zemské dějiny Čechů a Němců, kteří žili a žijí v jednom geografickém prostoru Čech a Moravy, a nikoli jako národnostně „české“ dějiny, nýbrž jako „böhmische Geschichte“ – a to ve chvíli, kdy se stává zřetelnou snaha Čechů, uzurpovat si je jen pro sebe sama. Tedy „zemsko-patriotický“ přístup proti přístupu nacionálnímu.

Jakou intenci ale sledoval svým románem o Karlu IV. v roce 1942 Franz Spunda, když myšlenka zemského patriotismu byla už zcela obsolétní, když původně inspirativní a oboustranně povzbuzující národnostní soutěžení Čechů a Němců dávno přerostlo v otevřený nacionální konflikt, který musela často násilím tišit policie a armáda, když svobodné Československo přestalo existovat a bylo okupováno německými nacisty za nadšené asistence mnoha starousedlíků, „českých Němců“? Především nás zajímá odpověď na otázku, zda a do jaké míry se do románu promítla nacistická ideologie, která v roce vydání románu, 1942, v roce heydrichiády, byla na svém vrcholu, a které látka z „českých“ dějin jistě mohla poskytnout mnoho záchytných bodů. Tato otázka nás zajímá tím více, když víme, že Franz Spunda byl po druhé světové válce obviněn z kolaborace s nacisty, padl dokonce návrh zakázat jeho díla, vyjmout je ze sbírek rakouských veřejných knihoven. „Centrální komisi pro potlačení nacionálněsocialistické literatury“ byl ale v roce 1949 očištěn (srov. Strohdorfer 2015).

Nejprve se podrobněji podívejme, kdo byl Franz Spunda. Poprvé přehledně, uceleně a s filologickou erudicí² na tohoto olomouckého rodáka upozornil profesor Ludvík Václavek svým obsáhlým článkem „Wodurch hat Franz Spunda die deutschsprachige Literatur bereichert?“ (Čím přispěl Franz Spunda německy psané literatuře?), který vyšel ve sborníku *Germanistica Olomucensia* v roce 1971.³ Tam Václavek představuje život a dílo autora, který se až do konce druhé světové války pohyboval mezi Olomoucí a Vídní a který „sice nepatřil ke geniálním literátům prvního pořadí [...], jehož knihy ale obsahují mnoho zajímavého, co do tématu, idejí i metody, takže jejich znalost obohacuje pochopení německé literatury jako celku“ (Václavek 2015: 172). Věnoval se mnoha žánrům, začal lyrikou ve stylu „ba-

/2/ Předtím na Franze Spundu vzpomněli jen pamětníci ze sudetoněmeckého okruhu, např. další Olomoučan výrazně nacistického smýšlení Richard Zimprich či autor známých dějin německé literatury z Čech Josef Mühlberger (1981).

/3/ A byl na dlouhá léta zřejmě posledním článkem, který směl Ludvík Václavek – v době normalizace perzekuovaný – vydat pod svým jménem.

rokního expresionismu“ (tamtéž: 177), pokoušel se i o drama, jeho doménou se ale stala próza. Ve 20. letech tvořil tzv. magické romány, dva z nich *Der gelbe und der weiße Papst* (1923) a *Das ägyptische Totenbuch* (1926) byly relativně brzy přeloženy do češtiny jako *Žlutý a bílý papež* (1929) a *Egyptská kniha mrtvých* (1926), což svědčí o jistém věhlasu těchto knih, které se těšily tehdejšímu všeobecnému zájmu o okultismus, magii, alchymii a mystiku všech druhů a které v té době Čechách psali také Gustav Meyrink, Alfred Kubin, Karl Hans Strobl a další. Spundovy tři romány o Paracelsovi⁴ tvoří pomyslný most mezi jeho magickou fází a érou velkých historických románů, v nichž se Spunda věnuje historii Gótů v období stěhování národů⁵, ale také renesančním příběhům a postavám.⁶ Další významnou složku jeho díla pak tvoří cestopisy, romány a kulturně historická pojednání o antice, antickém i současném Řecku, z nichž největšího úspěchu (trojího vydání) dosáhl „mytologický román“ *Minos oder die Geburt Europas* (1931).⁷ Václavek podrobně analyzuje Spundovo dílo, ukazuje jeho ideové konstanty a souvislosti jednotlivých fází, rekonstruuje Spundův umělecký i světový názor a apostorfuje ho jako „přesvědčeného Evropana a kosmopolitu“. Václavkova studie zůstává dodnes základní četbou pro všechny zájemce o dílo Franze Spundy – kterých v posledních letech přibývá – jak dokládá například relativně úctyhodný seznam sekundární literatury z posledních zhruba dvacet let ve svazku *Franz Spunda im Kontext* vydaného 2015 péčí olomouckého *Centra pro výzkum moravské německé literatury* v olomouckém univerzitním nakladatelství.

Spundův román *Der Herr vom Hradschin* není z literárně estetického hlediska žádný klenot světové literatury, nýbrž je to dlouhodechý, velmi konvenčně vyprávěný historický román, jejíž hlavní postavou je Karel IV. Spunda vypráví odborníkům i laikům dobře známá fakta a jednotlivé uzlové body Karlova života – od křtin přes věznění na Lokti a Křivokláte, násilné odloučení od matky Elišky Přemyslovny, odsun na dvůr francouzského krále Karla Sličného, kde se mu dostalo tehdy obvyklého vzdělání mladých šlechticů, kde také změnil své původní české jméno Václav na kosmopolitní Karel a kde měl být vychován ve francouzském duchu, aby se posléze stal povolnou figurkou na šachovnici francouzských velmocenských plánů. Z tohoto důvodu – aby ho k francouzskému trůnu připoutal ještě silněji – dává mu král Karel v dět-

/4/ *Magische Unterweisungen des edlen und hochgelehrten Philosophi und Medici Philippi Theophrasti Bombasti von Hohenheim, Paracelsus genannt* (1923), *Paracelsus* (1925) a *Das Weltbild des Paracelsus* (1941).

/5/ *Wulfila* (1936), *Alarich. Roman der Westgoten* (1937) a *Das Reich ohne Volk* (1938).

/6/ *Tyrann Gottes. Der Roman des Papstes Bonifaz VIII. und seiner Zeit* (1940), *Geschichte der Medici* (1944), *Verbrannt von Gottes Feuer. Der Lebensroman Giordano Brunos* (1949), *Das mystische Leben Jakob Böhmes* (1961).

/7/ Biografické informace a úplnou bibliografii Spundova díla možno nalézt také ve slovníku moravských německých autorů (viz Fiala-Fürst 2002).

ském svazku za ženu svou neterť Blanku z Valois. Po francouzské kapitole, která končí Karlovými studiemi na Sorbonně a fiktivním prvním romanticko-erotickým dobrodružstvím, je šestnáctiletý Karel povolán svým otce Janem Lucemburským do Lombardie, kde se dozví o smrti své matky a prožije první válečné tažení a první bitvu, která ho ale více než rytířskou pýchou naplňuje děsem: Při pohledu na bitevní pole u Modeny poseté mrtvými a raněnými ho napadá: „Bože, čím je sladkost vítězství proti tomuto hroznému utrpení?“ (Spunda 1942: 138)⁸ a přítel Ludewicus mu prorokuje: „Jsi příliš chytrý na to, aby ses stal hrdinou. Budeš zahradníkem a majordómem svého království, nikdy ale zářivým rytířem. Válka ti bude vždycky cizí.“ (134, 138) Z Itálie se Karel vrací do Čech a s nadšením, ale také s velkou uvážlivostí a obmyslností se ujímá zodpovědnosti za české království. Mnohokrát se pohádá se svým otcem, Blanka mu porodí první dceru Markétu, po (z Karlova pohledu) poměrně zbytečném, přesto úspěšném tažení na východ, je představen kruhu německých kurfiřtů, navštěvuje papeže v Avignonu a po prohrané bitvě u Kresčaku je v Bonnu rychle, skoro překotně korunován na německého krále. Zpátky v Čechách objevuje hojivou sílu karlovarských pramenů, oplakává smrt Blanky, bere si krátce na to Annu Falckou, táhne do Alsaska, rychle potlačuje povstání Rožmberků v jižních Čechách, žení se po Anině smrti s Annou Svídnickou a spolu s ní odjíždí do Říma dát se korunovat za císaře Svaté říše římské. Poté formuluje text Zlaté buly a dává ho v Metách schválit kurfiřtům. Anna konečně přivádí na svět následníka trůnu Václava, který je křtěn ve skoro hotovém Chrámu svatého Víta. Karel jedná s papežem Urbanem V., který by z Avignonu rád zpátky do Říma, Anna Svídnická umírá na otravu houbami, Karel se žení počtvrté – s Eliškou Pomořanskou, která mu porodí další dva syny, Zikmunda a Jana. Na konci svého naplněného života formuluje Karel nový právní řád, Majestas Carolina, ještě jednou jede do Francie, aby zavzpomínal na své dětství a mládí, po návratu do Čech rád inkognito prochází pražskými uličkami a s přáteli, kteří mu ještě zbyli, sedává na Hradčanech ve stínu vinné révy. Na smrtelné posteli žehná svým třem synům jako biblický patriarcha a umírá s klidným vědomím: „[N]ic není mrtvé, co jednou bylo živé. Ani ty nebudeš mrtvý, Karle,“ (520) což vyprávěč potvrzuje poslední větou románu „Karel zemřel, ale jeho duch žije ve zlaté Praze dál jako duch dobré míry a pořádku.“ (541)

Po této dějové zkratce pětisetstránkového románu, z níž by mělo být jasné, že se Spunda nezaměřil na nějaký specifický dějový úsek či jednotlivý motiv, nýbrž že chtěl skutečně zachytit celý Karlův život bez mezer a vynechávek v ucelené románové biografii, by mělo následovat další „povinné cvičení“, totiž zamyšlení nad tím, z kterých pramenů Spunda své znalosti Karlovy biografie čerpal, případně kde se dopustil změn (potlačení či naopak akcentace, vynechání či naopak přidání jednotlivých příběhů, zápletek, mo-

/8/ Všechny další citace pocházejí z tohoto vydání. Stranu citace uvádím přímo do textu.

tivů, postav), či snad dokonce „chyb“ oproti kanonizovaným historickým spisům. Leč toto cvičení přenechám profesionálním historikům, kteří se na rozdíl ode mě orientují v mase karlovske odborné literatury české i cizí proveniencie, a namísto toho čistě literárně-analyticky nastíním Spundovu vyprávěčskou metodu:⁹ Autor vypráví – jak již bylo řečeno – velmi klasicky a konvenčně, na žádném místě v románu se neobjevují „rušivé prvky“ či „zci-zující momenty“ – jakými by např. mohly být zásahy do chronologie, náhlé změny perspektivy, úvahy či dokonce pochybnosti o spolehlivosti vyprávěče, změny duktu, rytmu, druhu promluvy, odvádění pozornosti čtenáře od děje k procesu vyprávění či k artefaktu samotnému, porušování hranice mezi fikcí a realitou a mnoho dalšího – postupy, které si už na počátku 20. století moderní historická literatura mnohokrát vyzkoušela, které ale Spunda nijak nevyužívá, takže jeho román působí dojmem klasického předmoderního realistického románu z 19. století. Spunda chronologicky „spořádaně“ – někdy v dějové zkratce, jindy rozvláčně – vypráví příběh svého nanejvýš kladného hrdiny (s nímž, s jehož hodnotami, se čtenář může bez potíží identifikovat), obklopuje ho realisticky líčenými historickými kulisami, kontextem světových historických událostí, líčením slavností a bitev, přesnými daty, vedutami středověkých měst, ansámblem historických postav včetně jejich podrobně popsanych kostýmů a brnění.¹⁰

Z ansámblu vystupují jedna po druhé postavy, které hrály v Karlově životě nějakou podstatnější roli: Nejprve matka, nepoddajná, hrdá, svým lucemburským manželem pohrdaná Přemyslovna, kterou musí kralevic na rozkaz svého tvrdého otce v útlém věku opustit, což mu způsobí první závažné emocionální poranění. Pak francouzský královský pár, který se mu snaží láskyplně nahradit původní rozpadlou rodinu, pak Blanka, milovaná dětská nevěsta a její matka Mahaut ze Chatillonu, která se Karlovi stává náhradní matkou, Karlovi učitelé ve Francii, strýc Balduin v Německu, který mu otvírá oči pro velkou politiku i cesty k ní, pak učenci a umělci v Praze, oba duchovní, Milíč z Kroměříže a Arnošt z Pardubic, ke kterým Karel chová hlubokou úctu, zcestovalý a světa znalý Marignola, který Karla seznamuje se vzdálenými zeměmi a jejich myšlenkami, obdivovaný Petrarca, „pokusitel“ Cola di Rienzo, oba Parlérkové, stavitelé Prahy a nakonec i četné Karlovy manželky.

V české karlovske beletristice hrají Karlovy manželky podstatnou roli (vzpomeňme jen namátkou díla Jaroslava Vrchlického, Františka Kubky, Františka Kožíka, Ludmily Vaňkové a mnoha dalších) – ve Spundově románu

/9/ Budu při tom užívat klasické terminologie Petersenovy (1993) ve svém překladu.

/10/ Touto formulací úmyslně narážím na lehce posměšné hodnocení romantického autora triviálních historických románů Fouquého z pera duchaplného vídeňského historika kultury Egona Frieddella, který o Fouquéem píše (což by se dalo použít i pro Spundu): „[...] jeho postavy nejsou víc než vycpaná brnění. Mistrovskou psychologickou charakteristikou oplývají jen jeho koně.“ (Friedell 2002: 987)

je čtyřem královským chotím sice také věnována jistá, řekněme kronikářsky povinná, pozornost, ale všechny jsou pohříchu funkcionálními figurami, jsou v románu jen proto, aby pomohly vytvořit další, privátně-psychologickou, dimenzi Karlovy osobnosti. Karlova manželství jsou (historicky korektně) chápána jako instituce k „výrobě“ následníka trůnu, manželské či námluvní scény jsou vyprávěny rychle, bez zalíbení v námětu, bez velkého vyprávěčského angažmá. Např. třetímu manželství předchází tato skoro burleskní scéna výběru správné nevěsty:

Z rodokmenů, které mu předložili, vybíral ty nejpłodnější rodiny [...] Když otevřel jednu ze zásilek, smála se mu ze slonovinového rámu vstříc tvář statného selského děvčete. [...] Takhle má vypadat děvče, které se chce co nejdříve stát matkou! (382)

Námluvy Anny Svídnické jsou pak otázkou pouhých několika dalších řádků a poté, co konečně přivede na svět následníka trůnu, může klidně zemřít na otravu houbami, stejně jako může následná Eliška nemotivovaně a nevysvětleně prostě zmizet z děje hned poté, co porodí Zigmunda a Jana. Aby ale přece jen uspokojil také čtenáře očekávající od velkého historického románu i velké historické vášně a lásky, připsal Spunda Karlovi do cesty ještě dvě další ženy, dvě fiktivní postavy: první Karlovu francouzskou milenkou, vdanou a týranou André, a tajemnou, mysticky záhadnou ženu od Vltavy. Tyto dvě ženské postavy (byť ani ony nečiní z románu nějaký ohňostroj milostných motivů byť třeba vzdáleně srovnatelný např. s Kubkovými *Karlštějnskými vigiliemi*) tvoří spolu s několika dalšími relativně skromný personál fiktivních postav (postav s reálnými historickými předobrazy je samozřejmě mnohem více). Za zmínku stojí ještě zahradník Férou, kterému malý Karel na francouzském dvoře rád přihlíží a který ho skrze květinu učí „být dobrým zahradníkem“, správcem a vzdělavatelem věcí svěřených mu do péče. Tento motiv provází Karla celý život, je jedním z leitmotivů postavy, předposlední kapitola románu nese titul „Die Weisheit des Zahradnik/Zahradníkova moudrost“ (pro Karla-zahradníka se v románu bez výjimky užívá českého pojmenování). Další zajímavou fiktivní figurou je Libuše (v románu v německé ortografii Libuscha¹¹⁾, mytologická pramáti Přemyslovců a obecně Čechů, která je ovšem ve Spundově románu také ztělesněním temných, pohanských a mystických sil, které se sem tam snaží zmocnit Karlovy zbožné duše: „Ale i démoni mu byli blízcí a dychtili po něm, po potomkovi tajemné Libuše. Skrze ni byl beznadějně spoután s temnými silami země.“ (446) Libuše nabývá v průběhu děje stále hrozivějších rozměrů a vlastností, ohrožuje Karla

^{11/} Zpracováním postavy kněžny Libuše se Spunda staví do dlouhé řady českých i německých literárních děl věnovaných této mytické postavě. Srov. Frenzel 1998.

i jeho blízké, zdá se být nakonec odpovědná za smrt Anny Svídnické i Arnošta z Pardubic.

Dvě vedlejší (nyní už zase reálné historické) postavy jsou Karlovi blíží a stojí centrálněji než ostatní: jednak (pochopitelně) otec, král Jan Lucemburský, a jednak Jan Očko z Vlašimi, na začátku románu mladý klerik, který pak Karla provází celým životem, od křtu až k poslednímu pomazání, a který v roli pražského arcibiskupa (po smrti Arnošta z Pardubic) promlouvá nad Karlovou rakví. Postavou Očka se eminentně pražský román stává románem moravským a olomouckým, neboť začíná – nikoli v Praze – nýbrž rozpustilou hrou mladých kleriků na dómském návrší v Olomouci, nevynechá jedinou Karlovu cestu na Moravu, činí Očka (který je zhusta označován epitetem *constans* „der Mährer/Moravan“) nejdůležitější vedlejší figurou, často „hláskou troubou“ vypravěčových názorů, Karla líčí jako moravského patriota (při pohledu na moravskou, nikoli českou zem se v mladém králevici vracějícím se z Francie a Itálie do vlasti vzdanou patriotické city) a kreslí Moravany jako věrné Karlovy poddané, kteří jsou na rozdíl od „hádavých a rebelantských Čechů“ (24) poddajní, klidní a spolehliví.¹²

Král Jan je postava ambivalentní: Na jedné straně je v navyklém duktu (trivializované české historie) označen (ansámblem vedlejších postav – zde chórem cechovníků v pražské hospodě) za „lumpa, který prohýří všechny naše těžce vydělané peníze“ (10), za „prohnaného rváče, za cizáka, který drancuje Čechy [...] a v kruhu svých francouzských spoluhodovníků si z nás Čechů tropí šašky“ (12). Anebo: „Slované na východě mu byli odporní, opovrhoval jejich jazykem i jejich mravy. Do Prahy přišel jen, aby tu posbíral peníze, které pak na západě rozházel.“ (36) Vojenskou silou láme pln zuřivosti opozici české šlechty: „Raději promění celé Čechy v poušť, než aby nasadil uzdu svému vzteku,“ (37) a stejně tvrdě trestá i odpor královny Elišky – milované všemi českými poddanými. Na druhé straně líčí Spunda Jana Lucemburského jako šikovného „sňatkového politika“, který chytře upevňuje lucemburskou rodovou državu, jako mazaného vyjednavče ve stále žhavém sporu mezi německým císařem a papežem, jako otce, který má se synem Karlem „velké plány“ a nakonec jako posledního velkého rytíře své doby. Jeho smrt v bitvě u Kresčaku (kde bojoval v první linii: „Král musí stát v čele svých vojsk, jinak není král“ (276) doprovází vypravěč fanfárou: „Zemřel jako rytíř kulatého stolu, jako největší hrdina, kterého země kdy nesla.“ (279) I Karlův vztah k Janovi jako otci neustále osciluje mezi dvěma extrémy: Na jedné straně ho Karel nenávidí za jeho chladnou tvrdost a vypočítavou bezcitnost, na druhé straně ho ovšem obdivuje a cítí k němu vděk (zásadně ale vždy jen ve chvílích, kdy je Jan daleko): „Hledal někoho jako byl jeho otec, který by

/12/ Tato česko-moravská dichotomie byla v povědomí už od 19. století, literární výraz ji vtiskli například německy píšící Moravané Josef C. Weiser svou básnickou sbírkou *Welehrad* (1862) či Ferdinand von Saar eposem *Hermann und Dorothea* (1902).

uměl upírat pohled do dálky, který by znal zákony tohoto světa, nedal se jimi ale spoutat, který by věděl, že nebezpečí je skutečným kořením života.“ (99) Anebo podobně: „Karel cítil, že mu otec chybí, byť býval vznětlivý a nespravedlivý. Ale jako mistr politického umění mu byl nepřekonaným příkladem a vzorem.“ (232)

Všechny postavy a události kolem Karla jsou autorem přehledně „organizovány“ tak, aby tvořily smysluplný, pochopitelný, často i logicko-kauzální řetěz vlivů, motivací a formujících zásahů, takže Karlův život se jeví jako přímá cesta od zaslibujícího počátku až k úspěšnému konci, jako naplňování predestinovaného poslání – bez zbytečných odboček a pochybností. Karel je jediná figura, do níž má vypravěč „vnitřní vhléd“,¹³ kterého občas – byť nesystematicky – využívá (aniž by se tím ovšem nějak zvětšila psychologická hloubka románu), takže někdy funguje postava Karla IV. jako tzv. „reflektor“: jeho pohledem jsou líčeny a hodnoceny některé děje i zásadní ideje.

Čtyři leitmotivicky se vracějící tematické komplexy vázané k figuře Karla IV. nám umožní pohlédnout do ideového podloží románu a odpovědět na původně formulovanou otázku po jeho ideologickém ovlivnění: téma religiozity, vládnutí, národa a říše.

K prvnímu tématu: Karlova hluboká zbožnost, která bývá v literatuře vědecké i beletristické jednou z hlavních charakteristik tohoto muže vládnoucího už na prahu renesanční doby, ale ještě pevně zakořeněného v myšlenkovém světě gotiky, hraje ve Spundově románu spíše vedlejší roli. Církev jako mocenská instituce je zde zhusta a celkem paušálně kritizována (jen v olomoucké dómské kapitole je pojata jako ráj na zemi), stálými šarvátkami se projevující rozkol mezi světským a řádovým duchovenstvem komplikuje Karlovi vládnutí a oběma stranám nepřínosný, leč trvalý zápas mezi císařem a papežem tvoří dobový kontext biografického vyprávění. Tři velké Karlovy počiny na duchovním poli, zřízení pražského arcibiskupství, stavba Svatovítského chrámu a oživení staroslověnské tradice jsou zmíněny jen letmo a na okraji, jedno padne jméno Jan Tauler, jednou jméno Wicleff – v souvislosti s jakousi moderní „mystickou herezí“.

Větší roli než institucionalizovaná religiozita hrají ve Spundově románu v Karlově životě zázraky. Nejméně čtyřikrát zázračně unikne smrti: V Lombardii se neotraví jídlem jako jeho druhové, protože jako zbožný muž přísně dodržuje velikonoční půst; spiknutí šlechty proti němu ukončí náhlá bouře; dalším zázrakem je zachráněn ze zajetí zrádného benátského kapitána a nakonec mu zázrak odmete z cesty zarytého nepřítele a konkurenta, císaře Ludvíka Bavora, který přesně ve správnou chvíli zahyne při lovu medvědů. Karel ani v nejmenším nepochybuje o existenci „světa mimo dosah lidských

/13/ Řečeno dnes v bohemistice používanou Genettovou terminologií (která je ale pro laiky nezabývající se přímo naratologií poměrně neprůhledná, a proto jí neužívám) jde o „vnitřní fokalizaci“.

smyslu“ (145), ví ale také, že součástí tohoto světa jsou i temné, mystické a pohanské síly, které se sápu po jeho duši, a – vázány na postavu Libuše a tajemné ženy od Vltavy – i nebezpečné a strhující erotické hloubky.

Téma vládnutí se otevírá Karlovým již zmíněným odporem k válčení a předsevzetím, které učiní už na cestě z Francie a z Itálie do Čech:

Pustí se do svého úkolu, který mu ležel na srdci, klidně a s rozmyslem [...] Nedoutnala v něm ctižádost osvědčit se v kdovíjakých dobrodružstvích. [...] Válka měla z těchto končin navždy zmizet, všude měl zavládnout mír a jednota. (151–152)

Od tohoto okamžiku propůjčuje Spunda Karlu IV. spíš image moderního úředníka než středověkého vládce. Už se svým prvním zadáním, s úpravou daní, se Karel porovnává tak skvěle, že ho polský král Kazimír žádá o radu a zkušené daňové úředníky pro provedení podobné daňové reformy v sousedním Polsku. Karel je apostrofován jako člověk, „který byl zvyklý každou maličkost propočítávat a odměřovat“ (208), a tento jeho povahový rys je také míněn poslední větou románu: „Karel zemřel, ale jeho duch žije ve zlaté Praze dál jako duch dobré míry a pořádku.“ (541) Zároveň Karel dobře ví, že pořádek a blahobyt mohou vzkvétat jen v míru – Spunda opakovaně zdůrazňuje Karlovu mírotvornost – a to je podle mého názoru Spundovo zřetelné poselství pro válečný rok 1942. Část závěrečné pasáže shrnující v nepřímé řeči postavy/„erlebte Rede“ Karlův bohatý život tedy možno považovat za jednu z centrálních výpovědí románu:

Čechy, Morava, Slezsko s Opavskem, Těšínskem a Ratiboří, Lužice a Horní Falc, Braniborsko až daleko za Havelu a velký kus Pomořanska: to byla moc, kterou předtím ještě žádný císař neshromáždil v jedné ruce. A všechny tyto zisky bez jediné války [...] na tento výkon mohl být Karel právem hrdý. (477–478)

Vzhledem k datu a místu vydání románu – Protektorát 1942 – je snad ještě překvapivější než Spundovo mírové poselství jeho postoj k národnostní problematice, ke vztahu Čechů a Němců. Pro hlavní postavu Karla IV. hraje jeho dvojí národnostní (v historickém kontextu správněji: etnické) zakotvení zásadní úlohu: Už během křtu vědí Češi (v románu označovaní jako „die Böhmen“, nikoli „die Tschechen“), že: „Královna z něj vychová pravého vlastence.¹⁴ Ale král z něj udělá Lucemburka nebo polovičního Francouze.“ (12) A král Jan se při křtu – poté co se malý Karel usedavě rozplácí při pohledu na francouzského rytíře – ptá: „[M]aminčin český mazánek z tebe určitě

/14/ Věta v originálu zní: „[D]ie Königin wird [ihn] zu unserem echten Landsmann erziehen,“ přičemž Landsmann znamená „krajan“ či „obyvatel stejného kusu země“. Můj překlad „vlastenec“ je poněkud příznakový, směřem k obrozenecké a nacionální terminologii 19. století.

nebude, Francouze rád nemáš, tak že by z tebe nakonec byl Němec?“ (22) Změnu jména ze slovanského Václav na internacionální Karel malý hrdina nejprve těžko nese a vyčítá si ji jako zradu na přemyslovském odkazu. O to odhodlaněji se po návratu z ciziny vrhá na studium českých dějin a českého jazyka¹⁵ a veškeré své konání podřizuje jedinému cíli, „pozvednout Čechy k nové moci a velikosti“ (149). Přesto v něm dvojí etnické zakořenění bez ustání zápasí, ještě v závěrečných pasážích románu můžeme číst: „Německá krev v něm zápasila se slovanskou. Stále výrazněji se posouval na otcovskou stranu, zatímco matka po něm v oživené vzpomínce jen bezmocně vztahovala ruce.“ (447) Němectví tedy v Karlovi vítězí – a je také (i bez vazby na hlavní postavu) vítězným principem celého románu, leč – a to je na Spundově díle překvapivé a cenné – bez toho, aby vše české bylo ponižováno, potlačováno a definitivně poraženo. Román nezastává pozice německého nacionalismu – jak bychom v těchto letech od německy psaného románu z Protektorátu asi očekávali – nýbrž pozice českého zemského patriotismu/„böhmischer Landespatritismus“ – velmi podobně, jako to činili na počátku zmiňovaní romantikové z Moravy a Čech. Tak Karel při četbě starých kronik konstatuje:

Mnoho věcí mu připadalo surových a divošských, ale přece všude viděl vítězit vůli k dobrému. Češi jsou dobromyslný lid, jen si přejí, aby byli respektováni a milováni.“ (289)

Anebo:

„Němci musí Čechy chápat – a naopak. [...] Němec se nesmí nadutě naparovat jako pán, nýbrž se musí jako chápající správce¹⁶ vcítit do slovanské duše. (447)

Anebo Karlova odpověď na neutichající a stále znovu se probouzející a jiskřící napětí mezi Čechy a Němci:

Neproplétá se snad ve vašich rodinách české a německé? Kdo z vás Čechů může tvrdit, že nemá ani kapku německé krve v žilách? A kdo z Němců v Čechách? (513)

A pak moravská národnostní idyla:

Jestli někdo mluvil německy nebo česky, tam bylo jedno. Tam jsme byli na Moravě, kde nebylo nenávisti mezi oběma zemskými jazyky. Že by to tady v Čechách mělo být jiné? Ne, to se Očkovi nelíbilo. (16)

/15/ V románu se vyskytuje mnoho českých slov – napsaných vždy korektně včetně správné diakritiky – například „maminko“, „cizinec“ a „našinec“, „miláčku“, „nebojte se“, „chlapci“, „náš Karel císařem!“, „zahradník“ atd.

/16/ V originálu stojí dokonce „Hausvater“ (otec rodiny), což svědčí o tom, že Spunda chápal zemský patriotismus, mírové spojení Čechů a Němců v jedné zemi, jako velmi těsný, až rodinný svazek – samozřejmě v intencích organického myšlenkového modelu zděděného z německé romantiky.

Zemský patriotismus byl ovšem v roce 1942 samozřejmě dávno obsoletním a neaplikovatelným modelem soužití Čechů a Němců; Spundovy věty zní, jako by je vyslovil Bernard Bolzano a svědčí snad o autorově bezbřehé politické naivitě a slepotě vůči reálné situaci (kterou Spundovi – jako základní postoj k realitě – přisuzuje i Ludvík Václavek). Ale ty věty tu jsou, byly napsány a vytištěny v roce 1942, v roce heydrichiády.

A stejně málo, jako se dá mluvit o nějaké nenávisti k Čechům, nedá se ani – i to je necelý rok po formulaci plánu „konečného řešení“ překvapivě – mluvit o nenávisti k Židům, o antisemitismu, který by tendenčně v románu vládl. Sem tam se, pravda, objeví nějaké antisemitské kliše – například při opakovaných nárcích jednotlivých postav i hlavního hrdiny nad židovskou lichvou či při líčení zanedbaného a špinavého pražského ghetta („Bylo beznadějně chtít vyčistit židovské ghetto, tak se Karel rozhodl ponechat ho v jeho staleté špíně.“; 222), pak je tu ale zase tato věta: „Někdy ho kroky zavedly do židovského ghetta. I tam občas potkal učeného člověka, rabína...“ (515), věta, která samozřejmě nemůže být důkazem nějakého Spundova bojovného filosemitismu, neboť je stejným kliše jako věty předchozí, ale ve srovnání s dobovými divoce antisemitskými spisy a s realitou holocaustu je přece – jak pravím – přinejmenším překvapivá.

Zemský patriotismus je ve Spundově románu ovšem podřízen vyšší ideji, ideji říše, německé říše. Ať už Spunda či Karel (Spunda skrze svého Karla) považují Čechy za jakkoli rovnoprávné s Němci, přesto „by Češi nikdy neměli zapomenout na to, že žijí uprostřed velké německé říše“ (289).¹⁷ Spundova říšská idea, kterou vkládá do úst a do myšlení své hlavní postavě, je jakousi paralelou „evropanství“, přívlastku, který římskému císaři zhusta přivěšovali pováleční čeští historikové, je jednak dobově vázanou ideou (román vyšel v devátém roce „tisícileté Třetí říše“) ale je i Spundovou originální myšlenkovou konstrukcí, kterou rozvinul už ve svých „gótských románech“. Říše, pojem, který už chlapce Karla přivádí k hloubavému přemýšlení, tak že od svých učitelů Petra Rogera a Balduina opakovaně žádá vysvětlení, objasnění, vyprávění, je výsostně duchovní, religiózní a utopická idea, nikoli reálný politický, mocenský útvar:

Říše je jako chrám a kdo ke světovému chrámu příští říše přiloží byt' jen jediný kámen, učinil velký skutek [...] Jde o víc než o polnost i města. Až když se vzdáš světa, nalezneš Říši.“ (104)

Říše! Je jako slunce, jako oživující záře, která přichází shůry. Je víc, než o ní můžeme kdy vypovědět, protože je božská i lidská zároveň. My lidé můžeme

17/ Spunda znovu užívá organické metafory: „[...] sie leben eingebettet im großen Deutschen Reich.“

vykonat jen půlku díla, ta druhá leží v rukou Božích. Pán nám v Říši přdestírá tušení vyššího, božského řádu.“ (397)

Tuto výsostně duchovní ideu Říše, nadpozemského útvaru, jehož možno dosáhnout jen trpělivou, odříkavou, zbožnou a mírovou cestou provázenou Božím požehnáním, a nikoli válkami a násilným podmaňováním, staví Spunda – to si troufám říci – do výmluvné opozice vůči Hitlerově ideji Třetí říše a jeho právě probíhající zničující válce.

LITERATURA

FRENZEL, Elizabeth

1998 *Stoffe der Weltliteratur* (Stuttgart: Kröner Verlag)

FRIEDEL, Egon

2002 *Kulturgeschichte der Neuzeit. Sv. II* (Mnichov: DTV)

GENETTE, Gérard

1988 *Narrative Disourse Revisited* (Ithaca: Cornell University Press)

HROCH, Miroslav

1999 *Na prahu národní existence* (Praha: Mladá fronta)

KAREL IV.

2015 *Vita Caroli* (Praha: Nakladatelství Omega)

LÉBLOVÁ, Silvie (ed.)

2002 *Lexikon deutschmährischer Autoren* (Olomouc: Univerzita Palackého)

MOTYČKA, Lukáš (ed.)

2015 *Franz Spunda im Kontext* (Olomouc: Univerzita Palackého)

MÜHLBERGER, Josef

1981 *Geschichte der deutschen Literatur in Böhmen 1900–1939* (München – Wien: Langen Müller)

PETERSEN, Jürgen H.

1993 *Erzählsysteme* (Stuttgart: Metzler)

SPĚVÁČEK, Jiří

1979 *Karel IV.* (Praha: Nakladatelství svoboda)

SPUNDA, Franz

1942 *Der Herr vom Hradschin* (Wien: Zsolnay)

STROHDORFER, Claudia

2015 „Die Zentralkommission zur Bekämpfung der NS-Literatur und der Fall Franz Spunda“, in MOTYČKA, Lukáš (ed.): *Franz Spunda im Kontext* (Olomouc: Univerzita Palackého), s. 163–170

VÁCLAVEK, Ludvík

2000 „Olmützer deutsche Dichter im 19. Jahrhundert“, in TOPOLSKÁ, Lucy – VÁCLAVEK, Ludvík (eds.): *Beiträge zur deutschsprachigen Literatur in Tschechien* (Olomouc: Univerzita Palackého), s. 127–140

2015 „Wodurch hat Franz Spunda die deutschsprachige Literatur bereichert?“, in: MOTYČKA, Lukáš (ed.): *Franz Spunda im Kontext* (Olomouc: Univerzita Palackého), s. 171–204